

به نظر می‌رسد تأکید صرف بر فضیلت شهروندی برای تحقق عدالت کافی نباشد و در کنار توجه به ماهیت انسان‌ها و خصایل و خلیقات آن‌ها باید ساختارها و نهادهای جامعه نیز سامان درست بیابند و به همان اندازه که به سنت‌های اجتماعی و اخلاقی در فضیلت‌گرایی شهروندان اهمیت داده می‌شود، نهادسازی نیز مورد توجه قرار گیرد.

ایشان جمهوری را همراه با اسلامی بودن می‌خواهند و به عبارتی تلقی ای‌خنشی از جمهوری دارند. زمانی که از ایشان پرسیدند چرا به جای جمهوری از دموکراسی استفاده نمی‌کنید؟ به ظرافت گفتند چون جمهوری در همه جای دنیا یک معنا دارد و آن هم حکومت مردم است؛ اما دموکراسی چنین نیست و برداشت‌های مختلفی از آن وجود دارد. امام از جمهوریت همان حضور مردم را می‌خواستند و نه بیشتر. به تعبیر دکتر بهشتی، جمهوریت، شکل و اسلامیت، محتوای نظام ما را تشکیل می‌دهد. جمهوریت از اساس با حکومت فردی و خودکامه بیگانه است. فلاسفه فضیلت‌گرا به درستی، دموکراسی را مطلوب‌ترین شیوه حکومت‌داری نمی‌دانستند؛ زیرا بر غایت خاصی استوار نیست. اگر در مدینه فضیلت‌محور (فاضله) سعادت هدف همه شهروندان است، در حکومت جماعت‌محور (دموکراسی) هر گروه از شهروندان به غایتی خاص باور دارند و اجماعی در این زمینه نیست. در چنین حالتی غالباً گفته می‌شود بهترین شیوه حکمرانی و تأمین عدالت، بی‌طرفی دولت نسبت به خیر و غایات شهروندان است. در این حالت تنها بر ساختارهای پایه و نهادهای جامعه تأکید شده و میزان درآمد و آموزش شهروندان با اهمیت تلقی می‌شود؛ حال آنکه از منظر جمهوری‌گرایانه اموری مانند وظیفه‌شناسی، مسئولیت‌پذیری، اعتماد و اشتیاق به مشارکت از سوی شهروندان به عنوان عواملی مهم در تأمین عدالت شمرده می‌شود. در بحث از جمهوری اسلامی، می‌توان گفت اندیشه سیاسی اسلامی بحث عدالت را نخست در وجود افراد جست‌وجو می‌کند. امام خمینی (ره) معتقد بودند پاسداران عدالت، خود باید عادل باشند. عدالت نیز مجموع تمامی فضایل است. آنگاه که شجاعت، حکمت و خویشتنداری در وجود انسان گرد آیند، عدالت نیز حاضر خواهد بود. جهل و ترس و انفعال و اسیر آمیال شدن با عدالت میانه‌ای ندارد. ملتی که از حقوق و فلسفه زندگانی خود بی‌خبر است، نمی‌تواند حق خویش را بازستاند و آن را مطالبه کند و سرگرم روزمرگی‌ها خواهد شد. چنین انسانی با عدالت میانه‌ای نخواهد داشت. اینجاست که تهذیب، مهم‌ترین کلیدواژه امام خمینی (ره) در اخلاق و سیاست می‌گردد. تهذیب که همراه با ترکیه و تصفیه به کار می‌رود، عدالت را در نفس انسان می‌نشانند و او را آماده فعالیت در جامعه می‌کند. از این منظر، عدالت لازمه جمهوریت است. امروزه از وجود فضایل چندگانه در میان شهروندان یاد می‌شود: فضایل عام مانند وظیفه‌شناسی و تبعیت از قوانین، فضایل اجتماعی همچون آزاداندیشی، فضایل اقتصادی مانند هماهنگی با فناوری‌های جدید و وجدان کاری و درنهایت فضایل سیاسی مانند مشارکت در مباحث عمومی جامعه و حفظ کرامت و حقوق دیگر انسان‌ها. (کیملیکا، ۱۳۹۶، ۳۸۹) نظریه‌های شهروندی و نظریه‌های جمهوری‌خواهی مدنی از جمله نظریه‌هایی هستند که می‌کوشند میان عدالت و فضایل جمهور پیوند برقرار سازند.